

Нямецкія лексічныя адзінкі ў складзе беларускай мовы

Лысенак А. Л., студ. III к. БГУ,
наук. кір. Васільева А. У., канд. пед. навук, дац.

З пакон вякоў беларускія землі знаходзяцца на мяжы розных культур. Гістарычна склалася так, што праз іх праходзяць важныя гандлёвыя шляхі з Захаду на Усход, што, несумненна, ўздейнічае не толькі на сацыяльна-эканамічнае развіццё, але і на сацыяльнае і культурнае асяроддзе і культуру, у тым ліку і на мову.

Слоўнікавы склад мовы — найбольш адкрытая і рухомая сфера мовы. У яго пастаянна трапляюць новыя словы і паступова адыходзяць старыя. Нарастаючая сфера чалавечых ведаў перш за ўсё замацоўваецца ў словах і іх значэнні, дзякуючы чаму лексічных набыткаў у мове становіцца ўсё больш.

З прычыны гістарычных умоў, несумненна, у асобых стасунках знаходзяцца беларуская і нямецкая мовы. Нямецкая лексіка пачала пранікаць у беларускую мову ў выніку развіцця гандлёвых адносін з прыбалцкімі немцамі, а таксама дзякуючы пашырэнню магдэбургскага права і перасяленню нямецкага і габрэйскага насельніцтва.

Вывучэнне шляхоў пранікнення нямецкай лексікі ў беларускую мову з'яўляецца складаны працэсам. Першым даследчыкам, які паспрабаваў правесці грунтоўны аналіз запазычанняў з нямецкай мовы, быў Я. Ф. Карскі. У выніку сваёй працы ён прыйшоў да высновы, што словы нямецкага паходжання праніклі ў беларускую мову праз польскую. Разам з тым ён не адмаўляў магчымасці непасрэднага пранікнення некаторых германізмаў [1, с. 16].

Большасць слоў звязана з гандлем, будаўніцтвам і ваеннай справай. Акрамя таго, сярод германізмаў вылучаюцца асобныя агульнанавуковыя тэрміны (нарыхтоўваць, ратаваць, шанаваць).

Хацелася б звярнуць увагу на тое, што некаторыя словы пераходзяць без змены сэнсу і фанетычнай формы, напрыклад: *das Dach* — дах, *der Orden* — ордэн, *der Zucker* — цукар, *der Rucksack* — рукзак. Яны часцей за ўсё і прыводзяцца ў якасці прыкладаў у падручніках [3, с. 37, с. 43, с. 46, с.58].

Частка слоў змяняе падчас запазычання сваю фанетычную форму, але лексічнае значэнне пры гэтым захоўваецца (*der Saal* — зала, *der Walzer* — вальс, *der Zügel* — цуглі, *der Samt* — аксаміт, *die Perle* — пярліна, *kosten* — каштаваць) [3, с. 50, с. 58, с. 59, с. 61].

Частка моўных адзінак, пераходзячы, звужае свае лексічнае значэнне. Напрыклад, *das Fest* у нямецкай мове азначае «свята», а ў беларускай — фэст (кірмаш з нагоды рэлігійнага свята), нямецкае *der Schmelz* (эмаль) трансфар-

мавалася ў беларускі дзеяслоў *заимальцаваць*, прыкладна эквівалентны рускаму *засалить*. Адбылося так, мабыць, з-за знешняга падабенства, бо брудная, зацёртая вопратка блішчыць, як эмаль. Падобнае адбылося і са словамі *der Handel* (гандаль) і *handen!* (дзеінічаць). Прычына, напэўна, ў тым, што гандаль з'яўляўся прафесійным заняткам купцоў, якія пр'язджалі з Германіі на беларускія землі. Беларускае слова *вагон* адпавядае частцы лексічнага значэння нямецкага *der Wagen*, якім у нямецкай мове называюць любую транспартную адзінку на чатырох колах, а таксама тачку.

Адметна тое, што не ўсе запазычаныя лексемы ўжываюцца ў літаратурнай мове. Сюды можна аднесці не толькі, і не столькі слэнгавыя *лахаць* (ад ням. *lachen* — смяцца), якое больш уласціва для рускамоўнай моладзі, як дыялектнае *канка* (ад ням. *die Kanne* — слоік).

Такім чынам адбываецца ўзбагачэнне мовы. Дзякуючы прыстасаванню да граматычнага ладу мовы, падчас якога іншай становіцца фанетычная форма слова, адбываюцца граматычныя змены, калі, напрыклад, у нямецкім дзеяслове канчатак замяняецца на беларускі, звужаецца лексічнае значэнне. Такія словы здаюцца нам звыклымі і не ўспрымаюцца як чужародны элемент. Без іх наша мова не проста зьяднее, яна страціць частку сябе, бо такія словы як *дах*, *цукар*, *папера*, *разынкі*, *госць* проста не маюць сінонімаў.

Хацелася б адзначыць таксама і тое, што нягледзячы на блізкасць беларускай мовы з рускай, працэнт нямецкіх запазычанняў у апошняй значна ніжэйшы. Сярод іх можна назваць бадай што толькі *рукзак*, *плуг*, *госць*, *траур*, *вагон*, *вальс*, *бакенбарды*, *абзац*, *фланг*, *фанера*, *фрахт*, *футляр*. На нашу думку, гэта, найперш, звязана з геаграфічным фактарам і, як вынік, з большым развіццём гандлевых, а разам з ім і культурных сувязей. Яны не былі знішчаны ні часам, ні войнамі, ні супрацьлеглай ідэялогіяй. Дыпламатычныя зносіны з ФРГ, устаноўленыя ў 1955 годзе, былі адноўлены ў 1992 годзе.

Вяртаючыся ад гісторыі да сучаснасці, трэба зазначыць, што сувязі з Германіяй, найперш эканамічныя, актыўна развіваюцца. Не апошнюю ролю тут адыгравае моўная і часткова ментальная блізкасць.

Безумоўна, на сучасным этапе міжкультурнага ўзаемадзеяння працэс запазычання запаволіўся, але не спыніўся. Таму гэтая тэма яшчэ доўгі час не страціць сваёй актуальнасці і па прычыне маладаследаванасці патрабуе далейшага больш грунтоўнага вывучэння.

Літаратура

1. Беларусы. Уводзіны да вывучэння мовы і народнай славеснасці. — Е. Ф. Карскі. Варшава, 1903. — 159 с.
2. Курс сучаснай беларускай мовы. — П. Я. Юргелевіч — Мн., 1974. — 128 с.
3. Новый немецко-русский и русско-немецкий словарь. — М.: ООО «ДСК», 2009. — 928.